

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARI KREATIV FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH METODLARI VA O'QUV JARAYONINING O'RNI

Abdrimov I.A.

*O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligining Xorazm akademik litseyi
o'quv ishlari bo'yicha direktor o'rinbosari*

Tayanch so'zlar: boshlang'ich ta'lim, kreativ fikrlash, pedagogik qo'llanma, motiv, intellektuallik koeffitsient, kognitiv komponent, dogmatizm.

Ключевые слова: начальное образование, творческое мышление, педагогическое руководство, мотивация, интеллектуальный коэффициент, когнитивный компонент, догматизм.

Key words: primary education, creative thinking, pedagogical guide, motivation, intellectual coefficient, cognitive component, dogmatism.

РЕЗЮМЕ:

O'quvchi-yoshlarning kreativ fikrlashini rivojlantirish ta'limning muhim masalalaridan biridir. O'quvchilarning kreativligini rivojlantirish bo'yicha ta'limning turli sohalarida ilmiy tadqiqot faoliyatlari olib borilmoqda. Ushbu maqolada o'quv jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilar kreativ fikrlashini rivojlantirish uslublari haqida mulohazalar yuritiladi.

РЕЗЮМЕ:

Развитие творческого мышления учащихся является одним из важных вопросов образования. Научно-исследовательская деятельность проводится в различных областях образования для развития творческих способностей учащихся. В данной статье рассматриваются методы развития творческого мышления учащихся младших классов в учебном процессе.

SUMMARY:

Development of creative thinking of students is one of the important issues of education. Scientific research activities are being carried out in various fields of education for the development of students' creativity. This article discusses the methods of developing creative thinking of elementary school students during the educational process.

Kirish. Boshlang'ich sinf o'quvchilari kreativligini rivojlantirishning asosiy usullari.

Kreativ fikrlash o'quvchilar o'quv muammolariga duch kelganda rivojlanadi, ularni hal qilish uchun tayyor namunalar yo'q va ularga hal qilish usullari to'g'risida ko'rsatma berilmaydi: bunday vaziyatda o'quvchilar o'qituvchi

tomonidan yo'naltirilgan qidiruv faoliyatini amalga oshirib, mustaqil ravishda ta'lim muammolarini hal qilishadi, bilim olishadi.

Muammoli ta'lim sharoitida bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish jarayoni nafaqat intellektual, balki hissiy va irodaviy shaxsiyat sohasini ham qamrab oladi, bolalar uchun ta'lim yanada quvonchli va qiziqarli bo'ladi. Psixologik, pedagogik va uslubiy adabiyotlarni tahlil qilish, hozirgi bosqichda maktabning boshlang'ich sinflarida muammoli ta'limning holatini aniqlash, muammoli ta'lim masalalari o'quv bosqichidagi yoshlar uchun kreativ ishlab chiqilmagan va boshlang'ich sinflar amaliyotida hal qilinmagan degan xulosaga kelishimizga imkon berdi.

Didaktika mutaxassislari, psixologlar va pedagoglarning tadqiqotlari shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarning kreativ tafakkurini maqsadli va maxsus tashkil etilgan rivojlantirish yuqori samarali o'quv jarayonini muvaffaqiyatli tashkil etishning asosiy shartidir. Ta'lim amaliyotida bolalarning kognitiv kreativ faoliyatining yuqori darajasi butun o'quv jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatishi hali yetarli darajada hisobga olinmaydi. O'quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantirishga hissa qo'shadigan o'qitish usullari va shakllari tizimini ishlab chiqish zarurati paydo bo'ldi.

O'quv jarayonining harakatlantiruvchi kuchlari-bu ma'lum bir o'quv predmetini o'rganish jarayonida ilgari surilgan yanada murakkab didaktik va uslubiy vazifalar va o'quvchining erishgan bilim darajasi, ko'nikmalari, ko'nikmalari, uning mustaqil fikrlash darajasi o'rtasidagi qarama-qarshiliklar. O'quvchilarning o'quv faoliyati ko'nikmalarini takomillashtirish va o'quv intizomini o'rganish vazifalarining izchil murakkablashishi munosabati bilan o'qituvchining uslubiy strategiyasini doimiy ravishda tuzatish chuqur ma'no va katta istiqbollarga ega. O'qituvchi o'quvchilarning o'rganish darajasini doimiy ravishda tashxislashi kerak, ya'ni o'quv faoliyatida qanday sifatli o'zgarishlar yuz berayotganiga, semestr, yildan-yilga ongning ishiga diqqat bilan qarash kerak. Bu unga jarayonni o'z vaqtida tashkil qilish, uni yanada dinamik va jonli qilish imkonini beradi.

O'quv ishining motivlari o'quvchining psixologik qiyofasining tabiatida muhim rol o'ynaydi, ular o'z faoliyatining o'ziga xos xususiyatlariga va uning yakuniy natijalariga bevosita ta'sir qiladi. Motivlar ta'limotning ichki, ehtiyojga asoslangan, rag'batlantiruvchi sababini ifodalaydi. Motivlarning ikki guruhi mavjud:

- ▶ ijtimoiy (*yaxshi kasbga ega bo'lish, jamiyatga foyda keltirish istagi va boshqalar*);
- ▶ ta'lim faoliyati, kognitiv qiziqishlar bilan bog'liq motivlar.

Ijtimoiy motivlar ta'limotni faqat qiziqish yaratish qurish mumkin emasligi sababli uni amalga oshirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratadi. Ammo umumlashtirilgan ijtimoiy stimullarning ustunligi uning jozibadorligini

yo'qotadi. Shuning uchun ijtimoiy motivlar o'quvchilarda darslarga ijobiy hissiy munosabatni shakllantirish bilan birlashtirilishi kerak. O'quv jarayonida o'quvchilarda bilimga bo'lgan intilishni, o'rganilayotgan sohani to'liq qamrab olish, o'quv ishlarining oqilona ko'nikmalarini egallash istagini muntazam ravishda tarbiyalash muhimdir. Agar o'qituvchi ushbu muammoni muvaffaqiyatli hal qilsa, unda kognitiv qiziqish intensiv fikrlash ishining g'olibi va ta'limotdagi hissiy ko'tarilishdir. Uni rag'batlantirishning muhim vositasi o'quv jarayonini to'g'ri tashkil etish va birinchi navbatda o'quvchilarning bilim mustaqilligiga tayanishdir.

O'rganishga ijobiy munosabatning pasayishi kognitiv qiziqishlarning pasayishining ko'rsatkichi emas. Aksincha, bolalar maktabga atrofdagi voqelikka, o'qishga aniq qiziqish bilan kelishadi. Darslarga munosabat sezilarli uslubiy noto'g'ri hisob-kitoblar tufayli o'zgaradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarda kognitiv jarayonlar muntazam ravishda o'zgarib turadi: idrok yanada barqaror va chuqurroq bo'ladi, xotira mantiqiy xarakterga ega bo'ladi, o'zboshimchalik bilan tushunish va mavhum fikrlash yaxshilanadi. Biroq, o'qituvchilar bularning barchasini yetarli darajada hisobga olmaydilar.

Adabiyotlar tahlili(sharhi):

O'qituvchilar, psixologlarning (*D. N. Bogoyavlenskiy, E. Y. Golanta, V. V. Davydova, B. P. Esipova, S. V. Juikova, E. I. Kabanova-Meller*) [5, 71 bet] turli xil o'quv fanlari materiallari asosida olib borilgan tadqiqotlari mohirona tashkil etilgan o'quv faoliyati boshlang'ich sinf o'quvchilarda kognitiv qiziqishlarga foydali ta'sir ko'rsatadi. Ta'limning ijobiy motivatsiyasi, o'z navbatida, dasturiy materialni chuqurroq o'zlashtirishga va o'quvchilarning kuchli shaxsiy ahamiyatga ega kreativ fazilatlarini shakllantirishga yordam beradi.

O'qituvchini o'quvchilarning kreativ tafakkurini rivojlantirishga yordam beradigan bunday ko'rsatmalar bilan faollashtirish vaqti keldi. Amalda mavjud darsliklar bu talabni qondirmaydi. Ularda kuzatishlar uchun turli xil didaktik materiallar mavjud emas, o'rganilayotgan faktlar va hodisalarni tahlil qilish jarayonida bolalarning fikrlarini boshqarishga yordam beradigan ozgina algoritmik ko'rsatmalar berilgan. Zamonaviy darslik, pedagogik qo'llanmalar bo'lsa-da, o'qituvchiga qaratilgan mazmunli o'quv qo'llanmalarini almashtira olmaydi. Agar o'qituvchi o'quvchini doimiy ravishda tadqiqotchi lavozimiga qo'ysa, unda o'rganilgan barcha mavzular ijobiy hissiy va intellektual sharoitlarda qiziqish bilan qabul qilinadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari kreativligi tarbiyalashda o'quv jarayonining o'rni.

Bugungi kunda kreativlik tadqiqotchilarining diqqat markazida shaxsning intellektual qobiliyatlari, intellektual faoliyati va kreativ fazilatlarini, uning kreativ

fikrlashi o'rtasidagi bog'liqlik muammosi mavjud [2, 36 bet]. Ushbu muammoni o'rganayotgan xorij olimlari orasida D. Gilford, D. Jonson, M. Vogel, D. Goven, K. kolloel, T. Domino va boshqalar bor, uzoq yillar davomida olimlar aqliy qobiliyat darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, shaxs shunchalik kreativ bo'lishi kerak deb hisoblashgan. Biroq, tajribalar shuni ko'rsatdiki, bu ikki ko'rsatkich bir-biri bilan bog'liq emas: *"kreativ yutuqlar va kamchiliklar (intellektuallik koeffitsienti) o'rtasida zaif aloqalar paydo bo'ladi yoki ular umuman paydo bo'lmaydi"* [4, 456 bet] deb tariflashgan. Olimlar bu hodisani maktabda ham, oliy ta'limda ham zamonaviy ta'limning muhim kamchiliklari bilan bog'lashadi. Uning asosiy kamchiligi - bu o'quvchilarning kreativ fikrlashiga rivojlanish va intellektual ta'sirning yo'qligi. Ko'pincha o'quvchilar maktabdan tashqarida haqiqiy ijod bilan shug'ullanadilar.

Munozara. O'quv jarayoni - bu o'quvchilarning kreativ fikrlashni rivojlantirishning muqobil vositasi, ya'ni uning samarali o'quv va kognitiv evristik faoliyatining muvaffaqiyatini ta'minlaydigan shaxsning individual psixologik xususiyatlari.

Psixologik fan, yuqorida aytib o'tganimizdek, shaxsning qobiliyatlari va uning bilimlari, ko'nikmalari va qobiliyatlari darajasining o'ziga xosligini inkor etadi. Kreativ qobiliyatlar aniqlanadi, faqat faol samarali faoliyatda namoyon bo'ladi. Masalan, o'quvchining adabiy ijodga bo'lgan qobiliyatini baholash mumkin emas, agar u hali majoziy so'z ustida ishlash uchun tegishli ko'nikmalarga ega bo'lmasa. Faqat adabiy ijod jarayonida uning tegishli qobiliyatlari bor-yo'qligi to'g'risida xulosa chiqarish mumkin. O'quvchi ma'lum bilimlarni kashf etmaganligi sababli uning qobiliyatlari yo'qligi to'g'risida xulosa chiqarish mumkin emas.

Qadimgi yunon olimlarining bilim darajasi yetarlicha yuqori emas edi, ammo ularning asarlari fanning keyingi rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. XVII asr nemis olimi G. K. Lixtenbergning quyidagi so'zlarida juda yaxshi ifodalangan: *"qadimgi odamlar dogmatizmni bilmaganliklari uchun ijodlari jihatidan bizdan ustun edilar; ular hech kimga taqlid qilmadilar; tabiatni ko'proq kuzatdilar; so'zlardan ko'ra ko'proq narsalarni o'rgandilar; erkinroq edilar; bir parcha non topish uchun yozmadilar"* [6, 304 bet].

Kreativlik bilim, ko'nikma va qobiliyatlarda emas, balki ularni nostandart amaliy faoliyatda egallash va ulardan foydalanish dinamikasida namoyon bo'ladi. Shaxsga rivojlanish ta'siri faqat samarali bilimdir.

Kreativ faoliyatga bo'lgan ehtiyoj insonning eng zarur va o'zgarmas ehtiyojlaridan biridir. Kreativlik, mohiyatan, har bir insonning haqiqiy baxtining asosiy shartidir. Bundan tashqari, turli qobiliyatlarning kombinatsiyasi kreativ faoliyat natijalariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Bu o'qituvchilar uchun shaxsning kreativ qobiliyatlarining muhim tomonini ochib beradi, masalan, ba'zi

xususiyatlarni boshqalar tomonidan kompensatsiya qilish, odam o'jarlik va qat'iyat bilan ishlaydi.

Shunday qilib, kreativlik aqliy xususiyatlarning yig'indisidir. Ular orasida bir emas, balki kreativ faoliyatning ko'p turlari, badiiy, ilmiy, konstruktorlik va boshqalar talablariga javob beradigan umumiy fazilatlar guruhi ajralib turadi, bunda quyidagi turlarni nomlash mumkin:

- ▶ *muammoni ko'rish qobiliyati;*
- ▶ *tadqiqot faoliyatini amalga oshirish;*
- ▶ *farazlarni shakllantirish, tadqiqot mavzusini aniqlash;*
- ▶ *yetarli tadqiqot usullarini tanlash, tajribalar o'tkazish, umumlashtirish.*

Muayyan kreativ faoliyat talablariga javob beradigan maxsus fazilatlar mavjud. Kreativ shaxsning umumiy va maxsus fazilatlarini bilish o'qituvchi uchun juda muhimdir, chunki u ularning rivojlanishi uchun qulay psixologik va pedagogik sharoitlarni yaratishga mo'ljallangan.

Qobiliyatlarni rivojlantirishning eng yuqori bosqichi odatda iste'dod deb ataladi. Iste'dod-bu turli xil qobiliyatlarning kombinatsiyasi bo'lib, odamga mustaqil va o'ziga xos tarzda murakkab kreativ ishlarni bajarish imkoniyatini beradi. Alohida olingan har qanday qobiliyat iste'dodning analogi bo'lib xizmat qilmaydi, hatto u eng aniq ifodalangan bo'lsa ham. Bu, xususan, fenomenal xotiraga ega bo'lgan odamlarni o'rganish orqali aytiladi. Ushbu xotira xususiyatida ko'pchilik iste'dodning ekvivalentini ko'rishga tayyor.

Iqtidorli bolalarni o'rganish jarayonida o'qituvchilar ta'siri ostida muvaffaqiyatli rivojlanayotgan kreativ shaxsning muhim fazilatlarini aniqlanadi: kreativlikka qiziqish, ehtiyotkorlik, mashaqqatli ishlarga bosqichma-bosqich tayyorgarlik. Natijada, intellektual mehnatning muhim fazilatlarini, masalan, fikrlash jarayonlarining tezligi, ongning moslashuvchanligi, muhim narsalarni ajratib ko'rsatish, o'rganishning yetarliligi va boshqalar yoshligidan shakllanadi va bolada ilhomning ruhiy holati muhim rol o'ynay boshlaydi. Bu uzoq vaqtdan beri iste'dodning ajralmas sifati hisoblanadi. Biroq, ilhomni kreativlik bilan mashaqqatli mehnatga qarshi qo'yish uchun hech qanday sabab yo'q, chunki bu uning asosini tashkil etadigan ishdir.

Shunday qilib, kreativ qobiliyatlarni rivojlantirishning eng ishonchli usuli bu ularni o'z vaqtida tashxislash va o'quvchilarni intensiv norasmiy kreativ faoliyatga juda erta kiritishdir.

Xulosalar. Mahalliy tadqiqotchilarning ishlariga asoslanib aytishimiz mumkinki, boshlang'ich sinf yoshi shaxsning kreativ fikrlashini aniqlash va rivojlantirish uchun qulay davrdir, chunki bu yoshda kreativ va ta'lim traektoriyasining asoslari, ishlab chiqarish faoliyatining psixologik asoslari

qo'yiladi, kompleks shakllana boshlaydi, shaxsning voqelikka kreativ munosabati asosida yotadigan fazilatlarini, qadriyatlarini, qobiliyatlarini va ehtiyojlarini.

Adabiyotda tasvirlangan boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativ fikrlashini rivojlantirish tarkibiy qismlarini ko'rib chiqishda bizning tadqiqotimizga tegishli tarkibiy qismlar shakllantirildi va nomlandi:

- Kognitiv komponent (*bilim darajasi, boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativlik va kreativ qobiliyatlar haqidagi g'oyalari, kreativ vazifalarning mohiyatini tushunish*):

- Motivatsion va ehtiyoj komponenti (*o'quvchining o'zini kreativ shaxs sifatida namoyon etish istagi darajasi, o'quv topshiriqlarining kreativ turlariga qiziqish mavjudligi*)

- Faoliyat komponenti (*kreativ xarakterdagi vazifalarni asl holatda bajarish, o'quvchilarning kreativ tasavvurini faollashtirish, fikrlash jarayonini nostandart, majoziy ravishda amalga oshirish qobiliyatining rivojlanish darajasi*).

Shunday qilib, tadqiqotchilar "kreativ fikrlash" tushunchasini aniqlash bo'yicha yakdil fikrga ega emaslar, deb ta'kidlash mumkin, ammo ular har bir inson kreativ faoliyatga qodir ekanligini ta'kidlaydilar va o'qituvchining vazifasi har bir o'quvchining kreativ fikrlashini aniqlash va rivojlantirish, zamonaviy o'quv vositalaridan foydalanish va boshlang'ich sinf o'quvchining kreativ fikrlashini rivojlantirish uchun ma'lum pedagogik shartlarga rioya qilish, belgilangan maqsadga erishish.

Adabiyotlar:

1. Худойназаров, Э. М. (2022). Синфдан ташкари ишлар ўқувчилар мантикий фикрлашини ривожлантириш омили сифатида: <https://doi.org/10.53885/edinres.2022.8.08.032>
2. Khudoynazarov, E. (2023). Theoretical Foundations Of Growing Logical Thinking Of Elementary School Students. *International Bulletin of Engineering and Technology*, 3(5), 33-37.
3. Madrakhimovich, K. E. (2023). Didactic Principles of Developing Logical Thinking in Students. *New Scientific Trends and Challenges*, 97-100.
4. Гилфорд, Д. Три стороны интеллекта // Психология мышления / Ред. А. М. Матюшкин. — М.: Прогресс, 1965. С. 456.
5. Е.С. Немкина // Начальная школа с вкладкой Практика [Текст]: журнал. — 2014. — №8. — С. 71.
6. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. - М.: Политиздат, - 1975. - 304 с.